

פתח דבר

מה נכבד היום בהגלות נגלות לעינינו שפעת אור יקרות, אור התורה המאיר והזורח של הספר החשוב "אור זרוע" לרבינו הגדול גאון ישראל רבי יצחק ב"ר משה מווינה זיע"א, מאיר ובא ויוצא בהדרו, המופיע במהדורה מתוקנת ומפוארת במסגרת "מפעל תורת חכמי אשכנז" שע"י "מכון ירושלים".

אור גדול ונשגב זה - אור זרוע לצדיק - אשר נזרע על ידי רבינו המחבר (ד' תתק"מ-ה' כ' בערך), היה ספון וטמון משך כשש מאות שנה במחשכים ובמסתרים, והדי שמועותיו הגיעו זעיר שם וזעיר שם כשהן מוצקות בידי תלמידיו ותלמידי תלמידיו, ה"ה בנו מהר"ח אור זרוע, מהר"ם מרוטנבורג, המרדכי, הרא"ש, בעל הגהות אשרי ואחרים. גדולי ופוסקי הדורות לא חדלו מלהשתוקק לזריחת אורו, כפי שמתבטא אודותיו הגאון רבי אלי' חיים זצ"ל מלודז' "רבים אומרים מי ישקנו מים חיים מהבאר הזה באר יצחק אדונינו, אשר הוא כבאר בית לחם אשר בשער הזקנים, ומי יבקיענו אלינו, אור זרוע הוא, אור המאיר, אבל טמון הנהו, מכוסה במעטה, מי יגלה המסך מעל האור הגדול הזה, ויהי לנו לעינים, כי יאיר לנו באור תורתו..."

לפני כמאה וחמישים שנה החל לבקוע אורו הגדול, עת יצא מאפילה לאורה, חלקו הראשון בזיטומיר בשנת תרכ"ב בידי האחים לבית סלאוויטא, וחלקו השני בירושלים בשנות תרמ"ז - תר"ן בידי רבי בנימין פוזען. אולם עדיין לא זרח אורו במלואו בשל שיבושיו וחסרונותיו המרובים, עדי זוכים אנו עתה ל"אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו מהרה לאורו" אשר יאיר מעתה שבעתיים.

בין דורם של רבותינו בעלי התוספות אשר עסקו בעיקר בפרשנות התלמוד, לבין דור רבותינו הראשונים בעלי האסופות, אשר מיצו וכינסו את החומר ההלכתי בבחינת אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, בתקופה זו נתחבר הספר "אור זרוע". רגליו של רבינו המחבר היו נטועות בבתי מדרשם של בעלי התוספות, כתלמידם הגדול של רבי יהודה החסיד, רבי יהודה שירליאון מפאריס, רבי אליעזר בעל הרוקח, הראב"ה ואחרים. מאז נתחבר ה"אור זרוע", נחשב הספר כאחד מספרי היסוד של ספרות הפסיקה לדורותיה מחד גיסא, ומאידך כחוליה מרכזית במסורת העתקת השמועה של רבותינו גדולי צרפת ואשכנז. רבינו המחבר בדרכו אל פסק ההלכה, מהלך הוא בשבילי סוגיות הבבלי והירושלמי, במשא ובמתן שבהן, וממצה את גדרי ההלכות הן ממסקנות הסוגיא והן מהעולה במהלך השקלא והטריא שבכל סוגיא.

ה"אור זרוע" הינו אוצר בלום של פסקים, תשובות ומנהגים, חידושים ופירושים מגדולי הדורות הקודמים, מתורת הגאונים ומעתיקי שמועתם, מתורת רש"י ובית מדרשו, ממעיינותיהם של בעלי התוספות ועוד, מאותם המצויים בידינו והרבה מאלו שלא הגיעו לידינו ולא זכינו לאורם.

כאשר נוכח בן רבינו, רבי חיים - מהר"ח אור זרוע, כי הספר אינו נפוץ דיו, ערך קיצור לספר בשם "אור זרוע הקצר", או בכינויו "פסקי אור זרוע". כפי הנראה מתוך ריבוי כתבי היד של הקיצור, הרי שספר זה היה נפוץ בשעתו יותר מן הספר המקורי ובו השתמשו גדולי הפוסקים, כפי שכותב המהר"ל בתשובותיו (סימן נד) "עד כאן לשון סימני אור זרוע, והנה קיצר ולא פירש הראיה, ואור זרוע גדול אין בידי".

"...ואחרי ימים שלח לעיר אחרת בלתי נודעת לי באניה ההולכת דרך ים, והאניה נשברה וכל אשר בה והכתב יד בתוכו טבע בים וגליו עליו עברו, אשר על כן חברבורי מים יכסו פניו ודפים אחדים קרועים בקרבם, וה' הטוב אשר עינו אל יראיו ומעשה ידיהם, הגין בעד הספר ההוא ולא נתנו לשלל לפני תהומות ויצילהו מרדת שחת, פנה לו שביל במים רבים... וימן לו דיג אשר ראהו ומן הים משהו...". במילים אלו

מתאר רבי עקיבא לעהרן זצ"ל מאמסטרדם, בעל הכת"י ממנו הודפס הספר, את קורות החיבור. על אף ההשתדלות הרבה שנעשתה בידי מהדיריו הראשונים של הספר, הרי שרבו בו החסרונות והשיבושים, ובעקבותיהם נותרו הרבה מאוד קטעים ופסקים מוקשים וחסרי הבנה למעיין.

במהדורתנו ביצענו השוואה מדוקדקת של נוסח הספר עם כתבי יד רבים של האור זרוע, אשר פירוט אודותם ותיאורם נכתב במבוא למהדורת "מכון ירושלים - אור עציון". כתבי היד מכילים תיקונים והוספות רבות, ולעתים אף קטעים שלמים שהושמטו מהנדפס, ומאירים את דברי המחבר בהבנה ובבהירות. השתדלנו להיצמד ככל הניתן לנוסח הנדפס, עם תיקונים והוספות על פי כתבי היד ומקורות מקבילים. במקומות בהם קבענו הנוסח בשונה מן הנוסח הנדפס, וכן במקומות אשר הנוסח בכתבי היד הינו בעל שינוי משמעותי מהנדפס, הובאו הדברים במדור שינוי נוסחאות.

במדור ההערות הובאו ציונים ומקורות לדברי המחבר מתוך דברי "בית המדרש" של רבינו, רבותיו חבריו ותלמידיו, בתוספת ציונים והפניות לספרי גדולי הפוסקים אשר הביאו את דבריו להלכה, ולחיבורי גדולי הדורות אשר דנו והפכו בדברי רבינו. השתדלנו להביא את הדברים בקצרה, בכדי שלא להלאות את הלומדים והמעיינים, ושלא להרחיב את היריעה יתר על המידה הרצויה.

כמעשינו בעריכת ה"אור זרוע" כך מעשינו אף בעריכת "פסקי מהר"ח אור זרוע", אלא שבהם לא התבססנו כלל על הנוסח הנדפס כי אם על העתקה מחודשת מכתבי היד השונים, ואף בהם הובאו השינויים בעלי המשמעות במדור שינוי הנוסחאות. פסקים אלו שובצו בצמידות לדברי רבינו אשר עליהם נתייסדו ומהם נשאבו, אף במקומות שבכתבי היד סדרם היה שונה.

זאת ברכת התודה לחברי מערכת המפעל, אשר בכשרון רב ובתבונה מרובה עמלו ויגעו במסירות ובהתמדה בעריכתו ובסידורו של הספר, בתיקונו ובשיכלולו, וזכו להאיר את דבריו באור יקרות. ברכה והוקרה לראש המערכת, ידידי היקר והנעלה הרב יעקב פרבשטיין שליט"א, אשר בטוב טעמו וברוחב בינתו ניצח על המלאכה, והשכיל להוציא מתחת ידו יצירה הדורה ומושלמת.

יעמדו על הברכה כל העוזרים והמסייעים בהוצאת הספר, ובראשם ידידנו הרב שלום קליין שליט"א ראש המכון התורני שע"י ישיבת "אור עציון", אשר היו אמונים על השוואת נוסח הספר לכתבי היד ומדורי שינוי הנוסחאות. מורי ורבי הגאון רבי ברוך שמואל הכהן דויטש שליט"א, מראשי ישיבת קול תורה, אשר ליווה וביקר את כל המלאכה הכבירה, ורוחו הגדולה חופפת על כל צעדינו. הנהלת "מוסד הרב קוק", ובפרט הרב יוסף אליהו מובשוביץ שליט"א, על שמסרו לידינו את ה"אלפא ביתא" של רבינו ערוך ומתוקן ע"פ כת"י. המכון לתצלומי כתבי יד שעל ידי הספריה הלאומית, ועובדיו ד"ר עזרא שבט וגב' יעל אוקון, על שעומדים בכל עת ובכל שעה לימין המכון ומפעליו, בלב רחב ובנפש חפצה.

בפתח הספר אציב יד ושם לאמו"ר הרה"ג ר' יוסף בוקסבוים זצ"ל מייסד וראש המכון, אשר רב חלקו בתכנון ובעיצוב מפעל קדוש ונשגב זה של ה"אור זרוע". באהבה ובמסירות רבה ליווה את שלבי הורותו ולידתו, הרעיף עליו מחמתו ומתבונתו, ותוך כדי גילוי אורו הגדול של המחבר חשכו עלינו המאורות ונסתלק לבית עולמו. ת.נ.צ.ב.ה.

זכות רבינו המחבר תעמוד לנו ולכל המסייעים בזה ובבא, ונזכה להמשיך לדובב את שפתותיהם של גדולי ומאורי הדורות ולהפיץ את תורתם ומורשתם לעם התורה, ויקויים בנו [תהילים צז, יא] "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה".

משה בוקסבוים

מנהל המכון

אל הלומד

במהדורה זו של "האור זרוע" הושקעו מאמצים עצומים בבירור הנוסח המדויק של רבינו המחבר ופסקי המהר"ח, בבדיקתם ובציונם של כל המקורות, ובהצבת מערכת הערות ומקבילות חשובות ונחוצות.

השתדלנו ככל יכולתנו לשלב את הטוב עם המועיל, כאשר המטרה העיקרית שלנגד עינינו היא להגיש את החיבור בצורה נוחה לשימוש, אשר תקל על הלומדים והמעיינים.

הספר וציוני המקורות

1. דרכו של רבינו להעתיק את לשון הגמרא ושאר מקורות חז"ל עליהם נסוב הענין, משולבים בפרוש רש"י [והרשב"ם בב"ב]. להדגשת הדבר באו הציטוטים מדברי הגמ' וחז"ל **באות מודגשת**, ודברי רש"י באות וילנא.

2. מטרת ההערות איננה לעסוק בבירור הסוגיות והשיטות, אלא אך ורק לציין את המקבילות בשיטות הראשונים והפוסקים מ"בית המדרש" של רבינו המחבר, קרי רבותיו וחבריו מבעלי התוספות, תלמידיו וחכמי אשכנז בדורות שלאחריו. כמו כן מופיעים ציונים לספרי גדולי הפוסקים כאשר דבריהם מיוסדים על דברי רבינו, ולדברי האחרונים כאשר לולי דבריהם קיים קושי בהבנת דבריו.

3. בציון המקורות וההערות צוינו בדרך כלל ציונים הזהים בכל מהדורות הספר ואינם משתנים ממהדורה למהדורה, כגון סימן/פרק/סעיף וכדו'. בספרים אשר אין בהם אפשרויות ציון כדוגמת הנ"ל, נעשה שימוש במהדורות החדשות של הספר (נכון לתש"ע) או ע"פ המהדורה המצויה במאגר "פרוייקט השו"ת - בר אילן".

4. בתוך דברי הגמ' ורש"י לא הובאו מראי מקומות למובאות בדבריהם.

נוסח הספר

5. כתבי היד של האו"ז שנעשה בהם שימוש הם:

כת"י א - אמשטרדם רוזנטלינה 1 (מס' סרט 10404)

כת"י פ - פרנקפורט 72 (מס' סרט 26446)

כת"י ק - אוקספורד בודלי Opp. 40 (מס' סרט F20566)

כת"י ס - סינסינטי הי"ק 154 (מס' סרט 17135)

כת"י ש - ביהמ"ל Rab. 694 (מס' סרט 41434)

כת"י ל - הספריה הבריטית Or. 2859-2860 (מס' סרט 6408-9)

6. בשני הכרכים הראשונים בסיס הנוסח הינו נוסח הדפוס הראשון [ז'וטמיר תרכ"ב]. בשינויי הנוסחאות הובאו רק שינויים בעלי משמעות, וכן ציון במקום שהיה צורך לשנות מנוסח הדפוס. תיקונים אשר נעשו בדפוס הראשון בסוגריים ונמצאים גם בכתבי היד שולבו בגוף הספר ללא ציון נוסף, וכן מספר מועט של טעויות סופר ברורות.

7. בכרך השלישי (סדר נזיקין) היו שיבושים מרובים מאד בדפוס הראשון [ירושלים תרמ"ז-נ], ועל כן נקבע כבסיס למהדורתנו נוסח כתב היד. חלק מהשיבושים תוקנו ע"פ המהדיר בדפו"ר וע"פ מקבילות, אך טעויות סופר שהיו גם בכת"י תוקנו לפעמים ללא ציון, בכדי שלא לעשות את דברי רבינו טלאים. טלאים.

8. חלוקת הסימנים בכרכים הראשונים נותרה כפי שהיתה בדפו"ר ובכתבי היד, ויש יסוד להנחה כי חלוקה זו נעשתה בידי רבינו. בכרך השלישי אין חלוקה קדומה לסימנים, והמדפיס ציין "סימנים" בצורה שונה מהחלקים הקודמים, לא בראש כל ענין אלא במסקנת ההלכה או במקום שיש דין מחודש, ולפעמים אף באמצע עניין ממש. במהדורתנו צוינו הסימנים אף בכרך השלישי כעין הכרכים הראשונים, דהיינו בתחילת הענין, אך מכיון שרבים הציונים וההפניות שנעשו ע"י מחברים שונים ע"פ סדר הסימנים הישן, לא חולק הספר לסימנים מחדש, אלא צוינו בתחילת העניין ה"סימנים" הכלולים בו, והציון המקורי לסימן נותר במקומו הישן באותיות גדולות ובסוגריים.

9. כל השרטוטים, צורת האותיות וכדו' אשר בספר אויררו מחדש, בדרך כלל על בסיס העתקה מכתבי היד או מהמהדורה המודפסת. במקומות בהם לא היה מקור ברור שניתן להיעזר בו, נעשו השרטוטים ע"פ הכוונת העורכים.

פסקי מהר"ח

10. בכתבי היד סודרו פסקי מהר"ח בסדר שונה מסדר ה"אור זרוע" עצמו, ובשינויים גדולים בין כתבי היד עצמם, גם חלוקת האותיות [לסימנים] בכתבי היד של הפסקים אינה אחידה, ואין כאן מקום להאריך בבירור הענין. במהדורתנו סודרו הפסקים על פי סדר האור זרוע, וציוני האותיות נעשו בעיקר ע"פ כת"י ה. מטעם זה פעמים אין רציפות במספרי האותיות של פסקי המהר"ח, ופעמים נתחלק פסק אחד לכמה קטעים ששולבו בעניינים המתאימים באור זרוע.

11. בכתבי היד מצויים שינויי נוסח מרובים, ולא ניתן לקבוע בסיס נוסח מחייב. הנוסח נקבע בכל מקום לפי ענינו מתוך בחירה בין נוסחאות כתבי היד. שינויי נוסח מעטים הובאו במדור שינויי הנוסחאות למהר"ח, במקום שהשינויים נראו משמעותיים בעיני העורכים.

12. כתבי היד של פסקי מהר"ח שנעשה בהם שימוש הם:

כת"י ה - אוקספורד Opp. 78 (מס' סרט 21840)

כת"י ו - הספריה הבריטית Add. 27297 (מס' סרט 6085)

כת"י ב - אוקספורד OX Mich. 524 (מס' סרט 20567)

כת"י ט - וטיקן 148 (מס' סרט 227)

כת"י נ - הספריה הבריטית Add. 23974 (מס' סרט 5427)

13. הפסקים הובאו בתחילת הענין באור זרוע אשר עליו נסוב הפסק, ולא בסוף הענין ובמסקנתו.

14. הערות וציונים מועטים על דברי המהר"ח, הובאו במדור ההערות של האו"ז. בדרך כלל לא צוינו מקורות והערות לדבריו מכיון שהינם כלולים בדברי רבינו המחבר, וכמו כן לא נכפלו האיורים והשרטוטים הנמצאים בגוף הספר. במקומות בהם אין בפנינו את דברי רבינו המחבר והצבנו רק את פסקי המהר"ח, כגון במסכת מועד קטן, נכתבו הציונים וההערות במדור שינויי נוסחאות למהר"ח.